

КОЛО ПРОБЛЕМ ТА НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ГЕНДЕРНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Н.В. Миронова

Київський національний лінгвістичний університет

Дана стаття присвячена аналізу шести концепцій гендера, які не суперечать одна одній, а скоріше розкривають різні аспекти проблеми.

Перша концепція – це теорія соціального конструювання гендера або розуміння гендера як соціальної конструкції. У логіці цього підходу називають три групи характеристик: біологічну стать, поширені в тому чи іншому суспільстві статево-рольові стереотипи й так звані “гендерний дисплей” – різноманітність проявів, пов’язаних із нормами жіночої та чоловічої дії та взаємодії, що продиктовані суспільством. Поняття “гендерний дисплей” виражає безліч проявів культурних складників статі. Гендер визначається як організована модель соціальних відносин між жінками та чоловіками, яка конструюється основними інститутами суспільства. Гендер конструюється шляхом соціалізації, розподілу праці, системою гендерних ролей, родиною, засобами масової інформації, а на рівні свідомості індивідів, тобто на рівні гендерної ідентифікації, відбувається прийняття заданих суспільством норм і підпорядкування до них в одязі, зовнішності, манері поведінки та інше. “Робити гендер” – означає створювати такі розбіжності між дівчатками та хлопчиками, жінками та чоловіками, які не є природними, суттєвими або біологічними (Вороніна О.А).

У рамках концепції “гендер як ідеологічний конструкт” – третя теорія – дослідники вивчають феміністську лінію аналізу, яка визначає гендер як інстанцію чоловічого домінування, яке організує сексуальність крізь владну систему, де можливості контролю належать чоловікам.

Четверта концепція – розуміння гендера як мережі, структури або процесу, тобто гендера як стратифікаційної категорії у поєднанні з іншими стратифікаційними категоріями. Гендер розглядається у низці таких стратифікаційних категорій, як клас, раса, вік.

П’ята концепція – це гендер як технологія або теорія гендерної системи. Поняття “гендерна система” містить різноманітні компоненти й по-різному визначається різними авторами, але домінуючим є визначення гендерної системи як сукупності відносин між різними статями та в межах однієї статі. Оскільки гендерна система припускає гендерний вимір публічної та приватної сфер, співвідносить систему гендерної ієрархії з іншими соціальними ієрархіями й системами домінування, увага фокусується на вивченні ролі соціальних інститутів, що реалізують гендерні технології. Гендерна система, яка конструює дві статі як різні, нерівні, навіть, взаємодоповнюючі, є фактично системою влади й домінування. Гендер є своєрідною системою, що продукує розбіжності й вписує ці розбіжності у відносини влади й підлеглих. Влада базується на розгалуженій системі розбіжностей, і статеві розбіжності виявляються в цій системі генетично первинними. Саме на цій лінії розподілу бачимо, як влада та суспільство в цілому моделюють гендерне протистояння, перетворюючи так звані “несоціальні” розбіжності в “соціальні”.

Показані передумови й компоненти гендера, на нашу думку, можуть розглядатися і як етапи становлення гендера:

- Стать (sex) як біологічна категорія з безпосередньо даним сполученням генів та геніталій, тобто допологовий, підлітковий та дорослий гормональний набір.
- Стать (sex) як соціальна категорія – даність від народження, заснована на типі геніталій.
- Статева (sex – gender) ідентичність – усвідомлення себе як представника даної статі, відчуття свого жіночого чи чоловічого тіла, усвідомлення своєї належності до статі в соціальному контексті.
- Стать (gender) як процес – навчання, прийняття ролі, оволодіння повсякденними діями, притаманними певному гендерному статусу.
- Стать (gender) як статус і структура – завершення оформлення гендерного статусу індивіда як частини суспільної структури приписаних відносин між статями, особливо структури панування й підпорядкування.

Гендер як культурна метафора усвідомлюється в філософії постмодернізму та є одним з вельми продуктивних аспектів наукового аналізу. Цей аспект більшою мірою втілює культурно-символічну природу гендера. Найявний культурно-символічний гендерний ряд не завжди є представником явних цінних орієнтацій та настанов, не завжди оформлює образи фемінності та маскуліності в їх соціокультурній конкретиці, не завжди виражає культурно-символічну ієрархію позастатевих дихотомій, які виявляються заданими усією онтологією жіночого та чоловічого.

Етнографи, досліджуючи на своєму матеріалі проблеми статевої диференціації в межах вивчення шлюбно-родинної обрядовості, виховання дітей та таке інше, загострили увагу на формах статевого символізму і показали, що тотальна статева диференціація подана й закріплена на первинних рівнях людського існування крізь статевої символізм. Символіка жіночого та чоловічого подана через протиставлення, виконує роль класифікації в побудові моделі світу. Потужність і сила опозиції жіноче/чоловіче закладена в тому, що полярність потребує активної творчої взаємодії опонентів, що є суттю творіння, створінням світу та його гарантом.

У статево-символізмі більшість культур ототожнює “жіноче” з матерією, хаосом, природою, пасивністю, слабкістю, емоційністю, темрявою, порожнечою, безформністю. “Чоловіче” – з духом, логосом, культурою, адекватністю, раціональністю, світом, наповненістю, формою і т. ін. У європейській традиції патріархату ці ряди розглядаються не лише як дихотомія, але і як ієрархія. Статевої символізм хоча й вельми в опосередкованій, розчиненій формі, але також відображає владні значення гендерної диференціації суспільства, що переключиться з актуальними концепціями символічної влади.

Існує ще й сьома, на думку О.А.Вороніної, хибна концепція “гендера як соціально-демографічної категорії”. Ми не схильні поділяти критику цієї концепції О.А. Вороніної, яка під виглядом гендерних проблем досліджує положення жінок та дітей. На нашу думку, в межах саме такого підходу, з одного боку, розрізняються стать як біологічний факт і гендер як соціальна конструкція, з іншого – наявність двох протилежних гендерів приймається як даність. При цьому не викликає сумнівів той факт, що природа жінок і чоловіків різниться на стільки, що їх можна віднести до різних соціальних (соціально-статевих) категорій.

В людській ментальності жіноче та чоловіче на онтологічному та гносеологічному рівнях існують як елементи таких культурно-символічних рядів:

жіноче – чуттєве – тілесне – гріховне – природне;

чоловіче – раціональне – духовне – божественне – культурне.

Тут наявні ціннісні орієнтації. Жіноче вважається негативним, вторинним, скоординованим, а визначене як чоловіче або тотожне з ним, – позитивним, значущим та домінуючим. Це поширюється і на парні категорії за межами статі, що також набувають гендерного забарвлення: природа й культура, чуттєвість і раціональність, божественне і земне та інше. Так створюється метафора статі, і жіноче порівнюється з природою як об’єктом, яким оволодів через пізнання та діяльність чоловік-дух. Така поляризація, на думку О.А.Вороніної, Т.Б.Савіної, стала основою традиційної європейської культури, в тому числі й науки.

Така поляризація виявляється не лише в тому, що власне чоловік і чоловічі предикати є домінуючими в суспільстві. Багато не пов’язаних із статтю феноменів і понять, таких, як природа і культура, чуйність і раціональність, божественне і неземне та інших, крізь існуючий культурно-символічний ряд ототожнюються з “жіночим” або “чоловічим”. Таким чином створюється ієрархія, підпорядкування в межах вже цих позастатевих пар понять. При цьому багато явищ та понять набувають специфічного “статевого” чи “гендерного” забарвлення. На позначення культурно-символічного смислу “жіночого” та “чоловічого” на сьогодні використовуються відповідно терміни “фемінний” та “маскулінний”. Завдяки цим термінам опозиція жіночого та чоловічого втрачає біологічні риси, а акцент переноситься з критики на адресу чоловіків та їх шовінізму на розкриття внутрішніх механізмів формування культури.

Одний із таких механізмів виявляються владні відносини, які пронизують такі, здавалося б, далекі від влади сфери, як відносини між жінками та чоловіками. І це стає очевидним у зв’язку з розробленням категорії гендера та методології гендерного аналізу. Виявляється, що гендер як модель соціальних відносин між жінками та чоловіками, як культурний символ втілює домінування “чоловічого” в суспільстві та придушення “жіночого”. Гендер, таким чином, виявляється одним із базових принципів соціальної стратифікації.

Втілюючи в своїх діях очікування, пов’язані з їх гендерним статусом, люди, в свою чергу, відтворюють гендерні розбіжності і одночасно обумовлені ними системи панування і володарювання.

Формування гендерного підходу в соціальному та гуманітарному знанні, по суті, є набагато більшим, ніж просто прояв нової теорії. Це – принципово нова теорія, прийняття якої інколи позначає зміну ціннісних орієнтацій людини і вченого та перегляд багатьох звичних уявлень та “істин”.

У сучасних соціальних та гуманітарних дослідженнях гендер використовується не як незмінна й універсальна конструкція. Поняття гендер позначає не річ або предмет, не багато речей або предметів, а аналіз комплексного переплетіння відносин та процесів. Необхідно “мислити відносинами”, щоб з аналітичної категорії гендера вивести культурну реальність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гендер // Современный философский словарь.- М., 2000.
2. Гендер: язык, культура, коммуникация: Тез. докл. Междунар. конф. Моск-ва, 22-23 нояб. 2001г. -М., 2001.
3. Савина Т.Б. Феминология: Учебное пособие. – Махачкала, 2001.
4. Словарь гендерных терминов / Под ред. А.А. Денисовой / Региональная общественная организация "Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты".- М.: Информация XXI века, 2002.
5. Теория и методология гендерных исследований: Курс лекций / Под общ. ред. О.А. Ворониной. - М.: МЦГИ - МВШСЭН - МФФ, 2001.
6. Хрестоматия "Основы гендерных исследований" / О.А. Воронина (отв. ред.), Н.С. Григорьева, Л.Г. Луныкова. – 2-е изд. - М.: МЦГИ - МВШСЭН - МФФ, 2001.
7. <http://www.gender.ru>

Надійшла до редколегії 18 березня 2003р.